

Klaudia Jagieła¹, Dominika Walowska¹, Weronika Klocek¹,
Renata Dziubaszewska², Dawid Makowicz²

Postawy rodziców w zakresie szczepień ochronnych u dzieci

Parents' attitudes inregarding preventiv vaccinations in children

¹Studenckie Koło Honorowych Dawców Krwi i Potencjalnych Dawców Szpiku przy Zakładzie Pielęgniarstwa Karpackiej Państwowej Uczelni w Krośnie.

²Opiekunowie pracy: dr n. med. Renata Dziubaszewska, Dyrektor Instytutu Zdrowia i Gospodarki, Pracownik Zakładu Pielęgniarstwa Karpacka Państwowa Uczelnia w Krośnie i mgr Dawid Makowicz, Pracownik Zakładu Pielęgniarstwa Karpacka Państwowa Uczelnia w Krośnie, Opiekun Koła.

Wstęp: Zdrowie dzieci jest najważniejsze, dlatego każdy rodzic powinien szczepić swoje dziecko zgodnie z obowiązującym kalendarzem szczepień. Szczepienia pomagają wyeliminować wiele chorób zakaźnych, zapobiegać ciężkim powikłaniom związanymi z zachorowaniem oraz budować odporność zbiorową społeczeństwa.

Cel: Ocena postaw rodziców w zakresie szczepień ochronnych u dzieci.

Material i metody: Badanie zostało przeprowadzone metodą sondażu diagnostycznego z wykorzystaniem autorskiego kwestionariusza ankiety, składającego się z 14 pytań (11 zamkniętych i 3 półotwartych) oraz metryczki. Materiał został zebrany w marcu 2020 roku, wśród 211 rodziców na terenie powiatu krośnieńskiego.

Wyniki: Głównym źródłem informacji na temat szczepień ochronnych dzieci dla rodziców są: lekarz/pielęgniarka/farmaceuta (39%) oraz literatura fachowa (23%). Rodzice w większości szczepią swoje dzieci według obowiązującego kalendarza szczepień (75%). Najczęstszą przyczyną wykonania szczepień jest chęć zapobiegania wystąpienia chorób zakaźnym (28%). Szczepienia ochronne dzieci budzą obawy u 68% badanych rodziców. Z obawy przed niepożądanym odczynem poszczepiennym na szczepienia zalecane nie decyduje się 47% rodziców.

Wnioski: Rodzice swoją wiedzę na temat szczepień czerpią od osób z wykształceniem medycznym oraz z literatury fachowej. Starają się oni szczepić swoje dzieci zgodnie z obowiązującym kalendarzem szczepień. Zdecydowana większość rodziców uważa, że szczepienia powinny być obowiązkowe. Niepożądany odczyn poszczepienny budzi obawy

wśród rodziców, dlatego tylko część rodziców decyduje się na szczepienia zalecane, wśród których najczęściej wybieranym jest szczepionka przeciwko meningokokom.

Słowa kluczowe: dziecko, szczepienia, kalendarz szczepień, szczepienie zalecane, niepożądany odczyn poszczepienny.

Introduction: Children's health is the most important thing for every parent, so everyone should vaccinate their child in accordance with the current vaccination schedule. Vaccinations help to eliminate many infectious diseases, prevent severe complications related to the disease and build collective immunity in society.

Aim: Assessment of parents' attitudes in terms of childhood preventive vaccinations.

Material and methods: The study was carried out using the diagnostic survey method, using the original questionnaire, consisting of 14 questions (11 closed and 3 half-open). The material was collected in March 2020, among 211 parents in the Krosno district.

Results: The main sources of information on childhood immunization for parents are: a doctor / nurse / pharmacist (39%) and specialist literature (23%). Parents mostly vaccinate their children according to the current vaccination schedule (75%). The most common reason for vaccination is to prevent infectious diseases (28%). Child immunization is a concern for 68% of the parents surveyed. 47% of parents do not decide to take additional vaccinations due to the fear of an undesirable vaccine reaction.

Conclusions: Parents learn about vaccinations from people with medical education and from professional literature. They vaccinate their children according to the vaccination schedule in force. The vast majority of parents believe that vaccinations should be compulsory. The adverse reaction after vaccination is a concern among parents, therefore some parents decide to take the recommended vaccinations, among which the meningococcal vaccine is the most frequently chosen one.

Key words: child, vaccinations, vaccination schedule, recommended vaccination, adverse post-vaccination reaction.

Wstęp

Zdrowie dzieci jest najważniejsze, dlatego każdy rodzic powinien szczepić swoje dziecko zgodnie z obowiązującym kalendarzem szczepień. Szczepienia pomagają wyeliminować wiele chorób zakaźnych, zapobiegać ciężkim powikłaniom związanym z zachorowaniem oraz stworzyć odporność zbiorową wśród społeczeństwa. Szczepienia są uznawane za działanie profilaktyczne w walce z chorobami zakaźnymi, które niezwykle szybko rozprzestrzeniają się w społeczeństwie, zwłaszcza u dzieci w wieku przedszkolnym i szkolnym, gdzie mają największą styczność z rówieśnikami [1].

W Polsce od ponad 57 lat obowiązuje „Program Szczepień Ochronnych” (PSO). Z każdym rokiem podlega on aktualizacji. Zostaje wtedy wzięta pod uwagę sytuacja epidemiologiczna, jaka obecnie występuje w kraju, jak i również budżet obejmujący finansowanie szczepienia ochronne. Szczepienia na różnego rodzaju choroby są ułożone względem wieku dziecka oraz prawidłowego odstępu pomiędzy kolejnymi dawkami szczepionek [2, 3].

Szczepienia są wykonywane u dzieci, zgodnie z obowiązującym kalendarzem szczepień ochronnych. Rodzice mają możliwość skorzystać ze szczepionek obowiązkowych oraz refundowanych przez Państwo oraz ze szczepionek zalecanych, które są nier refundowane. Szczepionki zalecane może zakupić każdy rodzic we własnym zakresie, aby zwiększyć ochronę swojego dziecka. W rozporządzeniu Ministerstwa Zdrowia obecne są również szczepienia obowiązkowe osób narażonych w sposób szczególny na zakażenia, które są również finansowane z budżetu Państwa [3, 4, 5].

W XXI wieku szczególną rolę odgrywają również ruchy antyszczepionkowców. Mają one na celu szerzenie teorii oraz poglądów na temat szkodliwego działania i braku skuteczności szczepień ochronnych. Dzięki wiedzy na temat szczepień na skalę krajową ograniczono występowanie wielu poważnych zakaźnych chorób takich jak odra, poliomyelitis, błonica, różyczka. Choroby te niosły ze sobą ciężki przebieg, liczne powikłania, a nawet odsetek ofiar śmiertelnych. Są one nadal poważnym zagrożeniem dla dzieci, których rodzice nie zaszczepili w porównaniu z dziećmi zaszczepionymi, na przykład ryzyko zachorowania na krztusiec zwiększa się 15 razy bardziej, a zachorowanie na odrę nawet o 56 razy [4, 5, 6].

Większość społeczeństwa zdobywa rzetelną wiedzę na temat szczepień od lekarza pierwszego kontaktu. Według raportu „State of vaccine confidence in the EU 2018” – prof. Heidi Larson, dr Alexandre de Figueiredo, Emilie Karafillakis i Mahesh’a Rawal’a,

przedstawili zależność jaka zachodzi między rodzicami a lekarzem, który wzbudził ich zaufanie. Takie osoby uważają, iż szczepienia działają i są dobre dla ich dzieci. Również wypowiedzi na temat różnego rodzaju szczepień ochronnych są pozytywne. Każdy ma prawo do podjęcia dyskusji na temat szczepień i przedstawienia swoich hipotez. Ludzie w ten sposób wymieniają się poglądami i można to uznać, jako poszukiwanie prawdy w działaniach ochronnych [5, 7]. VACSATC wraz z przedstawicielami instytucji zdrowia publicznego stwierdzili, iż warto jest monitorować stosunek, jakim społeczeństwo darzy szczepienia ochronne. Uznano, że należy to połączyć z nadzorem epidemiologicznym nad różnymi rodzajami chorób zakaźnych oraz zwalczaniem ich drogą szczepień. Tak skonstruowana technika pozwala na obserwowanie stanu zaszczepienia, bezpieczeństwa oraz skuteczności szczepień, które są stosowane w ramach „Programu Szczepień Ochronnych” [8].

Do podjęcia decyzji czy szczepić dzieci czy nie jest potrzebna rzetelna naukowa wiedza. Dlatego należy rozmawiać z rodzicami, edukować ich w celu przedstawienia działań profilaktycznych dla szczepień ochronnych i uzyskania wsparcia społeczeństwa. Społeczeństwo, aby wyrażać swoje poglądy na temat szczepień ochronnych powinno sięgać po wiedzę z wiarygodnych źródeł takich jak wiedza lekarza rodzinnego, pielęgniarki, fachowych artykułów naukowych oraz czasopism medycznych. Wiedza umożliwia podjęcie decyzji i reagowanie na działania, odmienny pogląd ruchów antyszczepionkowych, które tworzą się coraz częściej w dzisiejszych czasach. Zarówno pielęgniarka i lekarz podstawowej opieki zdrowotnej są zobowiązani, aby informować o programie obowiązkowych szczepień oraz o dostępnych szczepieniach zalecanych [8, 9].

Cel badań

Celem pracy jest ocena poziomu wiedzy oraz przyjętego stanowiska przez rodziców w zakresie szczepień ochronnych u dzieci.

Material i metoda

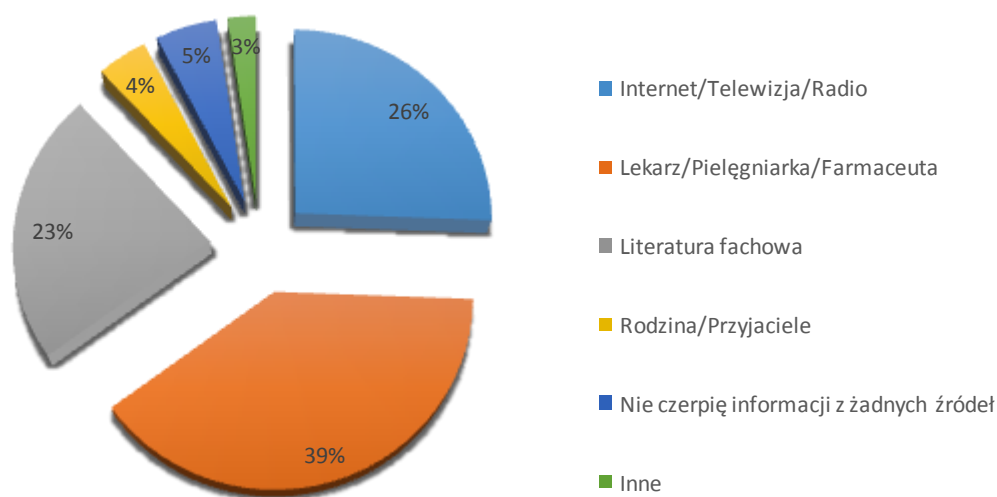
W badaniu wzięło udział 211 rodziców (196 kobiet i 15 mężczyzn) mieszkających na terenie powiatu krośnieńskiego. Badanie zostało przeprowadzone metodą sondażu diagnostycznego z wykorzystaniem autorskiego kwestionariusza ankiety, składającego się z 14 pytań (11 zamkniętych i 3 półotwartych) oraz 6 pytań metryczki, materiał został zebrany w marcu 2020 roku przy pomocy formularza autorskiego arkusza ankiety. Przedział wiekowy badanych osób przedstawia się następująco: 18-29 lat (62 osoby), 30-39 lat (106

osób), 40-49 lat (32 osoby), 50 lat i więcej (11 osób). Pośród grupy badanej, 100 osób to mieszkańcy wiosek, natomiast pozostali respondenci są mieszkańcami miast (111 osób). Wykształcenie zawodowe posiada – 8 osób, średnie - 68 osób oraz wyższe 135 osób. Według danych z ankiety 195 osób to osoby znajdujące się w stałym związku, 14 osób to osoby stanu wolnego, natomiast 2 osoby to wdowcy. Udział w badaniu był dobrowolny, respondentów zapoznano z jego celem oraz zapewniono o anonimowości.

Wyniki

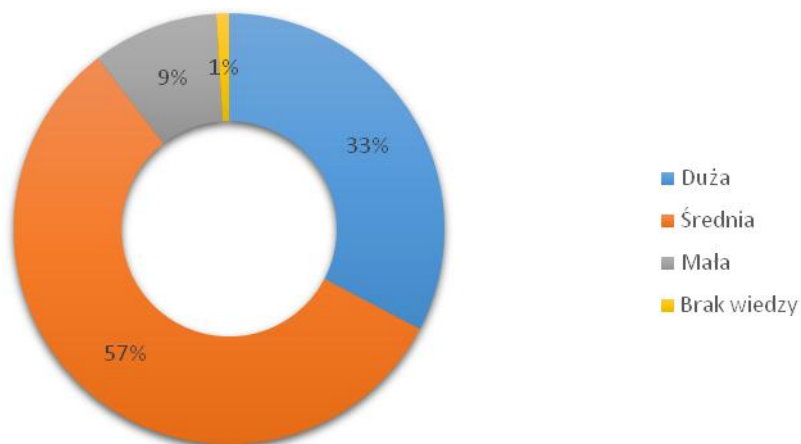
Spośród badanych rodziców najczęściej, bo 39% odpowiedziało, że głównym źródłem wiedzy na temat szczepień jest lekarz/pielęgniarka/farmaceuta, dla 26% ankietowanych źródłem informacji jest internet/telewizja/radio, a 23% respondentów czerpie wiedzę z literatury fachowej. Pozostałe osoby nie pozyskują informacji z żadnych źródeł (5%), zdobywają wiedzę od rodziny, przyjaciół (4%), a także innych źródeł (3%) m.in. czerpią ją zarówno z telewizji, rzetelnych artykułów, literatury fachowej, a także z własnych doświadczeń czy doświadczeń rodziny, z książek oraz przyznają, iż wykonują zawód medyczny i w związku z tym mają odpowiedni zakres informacji na temat szczepień – wykres 1.

Wykres 1. Główne źródła wiedzy badanych rodziców na temat szczepień ochronnych dzieci

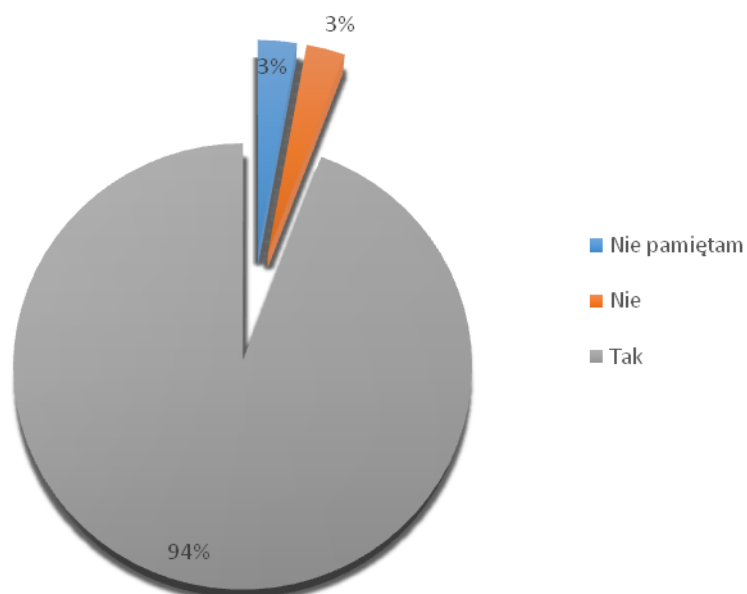
Większość ankietowanych (57%) ocenia swój poziom wiedzy dotyczący szczepień na poziomie średnim oraz dużym (33%), 9% przyznaje, iż zakres posiadanej przez nich wiedzy jest mały, natomiast 1% uważa, że nie posiada żadnej wiedzy na temat szczepień dzieci – wykres 2.

Wykres 2. Samoocena wiedzy badanych rodziców na temat szczepień ochronnych dzieci

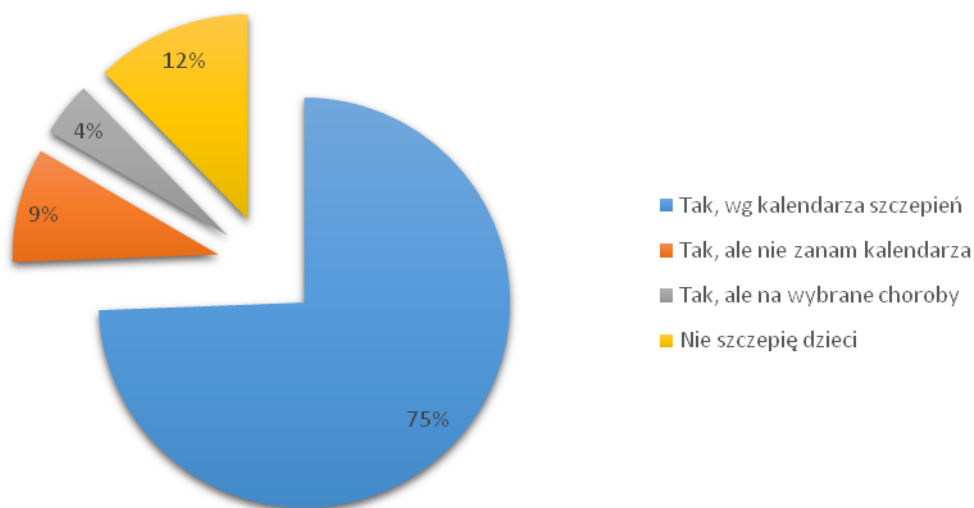
Spośród badanych rodziców 94% przyznaje, iż oni sami byli szczepieni według kalendarza szczepień, 3% badanych twierdzi, iż nie byli szczepieni, taki sam odsetek respondentów (3%) nie pamięta czy byli szczepieni według kalendarza szczepień – wykres 3.

Wykres 3. Przebycie szczepień ochronnych w dzieciństwie przez badane rodziców (według kalendarza szczepień)

Większość ankietowanych rodziców (75%) szczepi swoje dzieci zgodnie z obowiązującym kalendarzem szczepień, 12% nie szczepi dzieci, 9% szczepi, choć przyznaje, iż nie zna kalendarza szczepień a 4% badanych szczepi swoje dzieci, ale tylko na wybrane choroby – wykres 4.

Wykres 4. Wykonanie szczepień ochronnych, według kalendarza szczepień u dzieci badanych rodziców

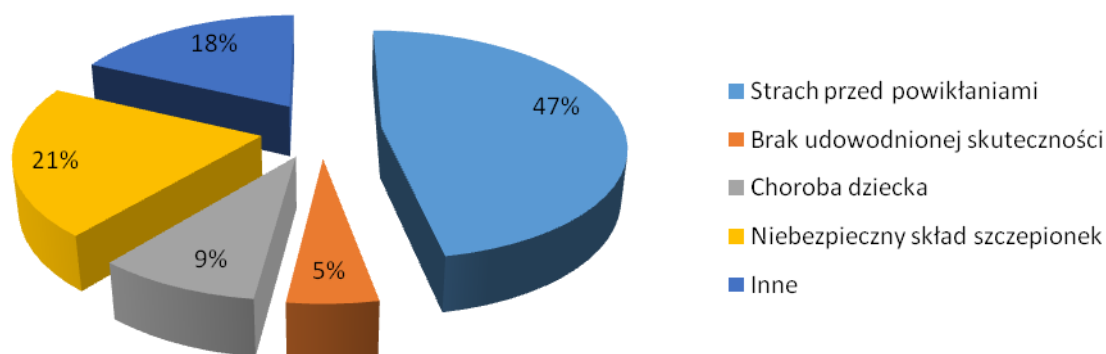

Najczęstsze powody, które wpłynęły na decyzję rodziców o braku szczepienia swoich dzieci są następujące:

- strach przed powikłaniami (47%),
- choroba dziecka (9%),
- opinie, iż nie udowodniono skuteczności szczepionek (5%),
- przekonanie, iż zawierają one niebezpieczny skład (21%).

Do innych (18%) respondenci zaliczyli: alergię dziecka na jeden ze składników szczepionki, odczyn poszczepienny lub przesunięcie szczepienia ze względu na stan zdrowia dziecka – wykres 5.

Wykres 5. Główne przyczyny rezygnacji ze szczepień u dzieci

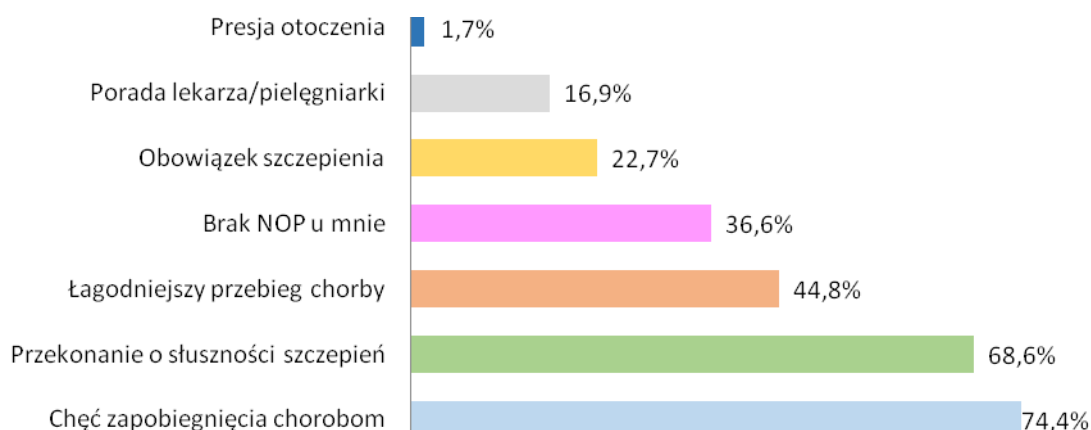

Powody, dla których ankietowani rodzice zdecydowali się na obowiązkowe szczepienia swoich dzieci to:

- przekonanie o słuszności szczepień (68,6%),
- chęć zapobiegnięcia zachorowaniu dziecka (74,4%),
- łagodniejsze przebycie choroby po szczepionce (44,8%).

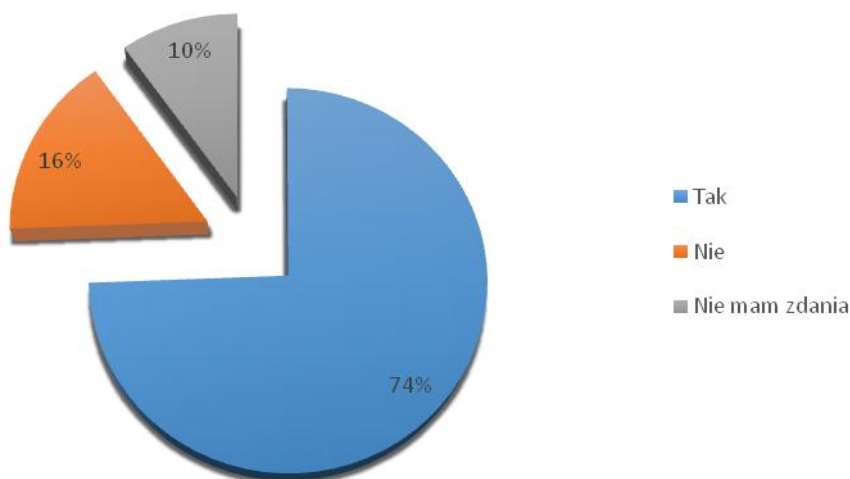
Ankietowani rodzice informują, że powodem ich decyzji był fakt, iż sami byli szczepieni bez skutków ubocznych (36,6%), obowiązek szczepienia (22,7%), porada od lekarza, pielęgniarki lub farmaceuty (16,9%) oraz presja otoczenia (1,7%) – wykres 6.

Wykres 6. Wskazane powody zaszczepienia dziecka przez rodziców

Większość ankietowanych rodziców (74%) uważa, że szczepienia indywidualne są istotnym elementem zapobiegania chorobom zakaźnym, 16% respondentów nie podziela tego stwierdzenia, a 10% nie ma zdania w tym temacie – wykres 7.

Wykres 7. Szczepienia indywidualne dzieci, stanowiące istotny element zapobiegania chorobom zakaźnym, według opinii badanych rodziców

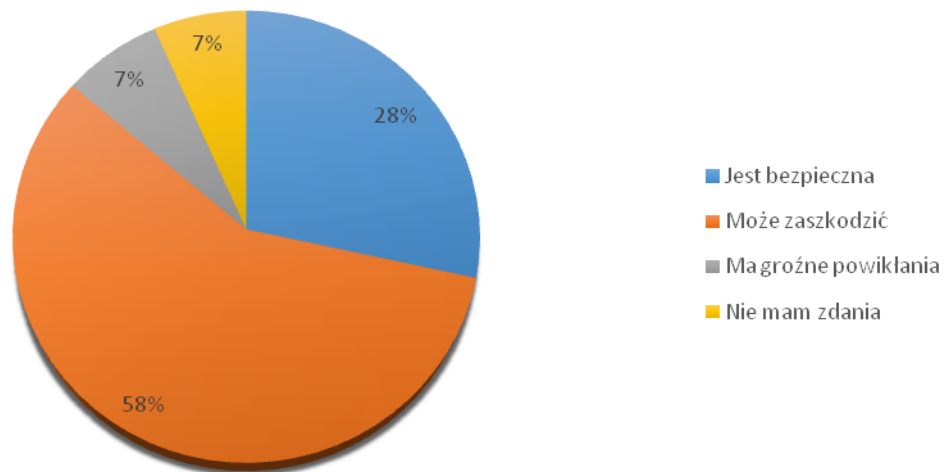
Podejście rodziców do szczepień dzieci jest zróżnicowane, ponieważ 70% z nich uważa, iż szczepienia są konieczne i wszystkie dzieci powinny być szczepione obowiązkowo, z kolei 28% uważa, że to rodzice powinni mieć wybór, kiedy i na jakie choroby chcą zaszczepić dzieci, 1% twierdzi, że w ogóle nie powinno się wykonywać szczepień, a 1% badanych nie ma zdania w tej sprawie – wykres 8.

Wykres 8. Stanowisko badanych rodziców dotyczące szczepień ochronnych dzieci

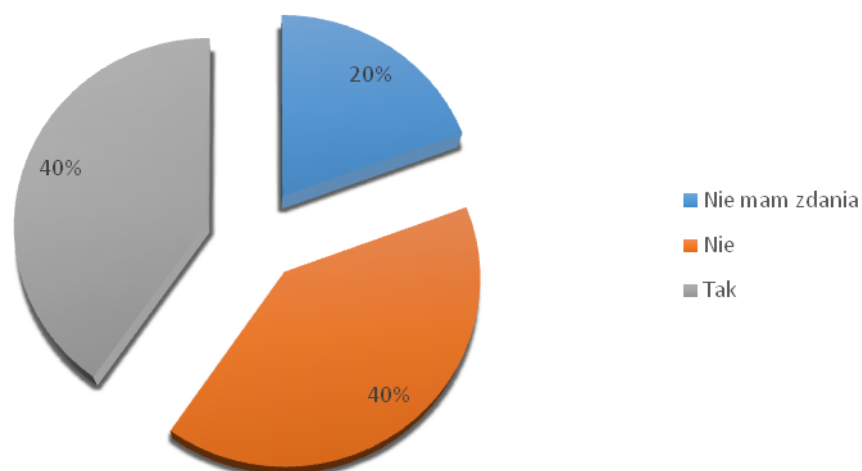
W opinii większości badanych rodziców szczepionka w pewnych warunkach może zaszkodzić (58%), przeciwnego zdania jest 28% ankietowanych twierdzących, iż jest bezpieczna i zawsze pomaga naszemu organizmowi, 7% osób uważa, że powoduje groźne powikłania natomiast pozostała część badanych (7%) nie ma zdania w tej sprawie – wykres 9.

Wykres 9. Opinia badanych rodziców dotycząca bezpieczeństwa szczepionek

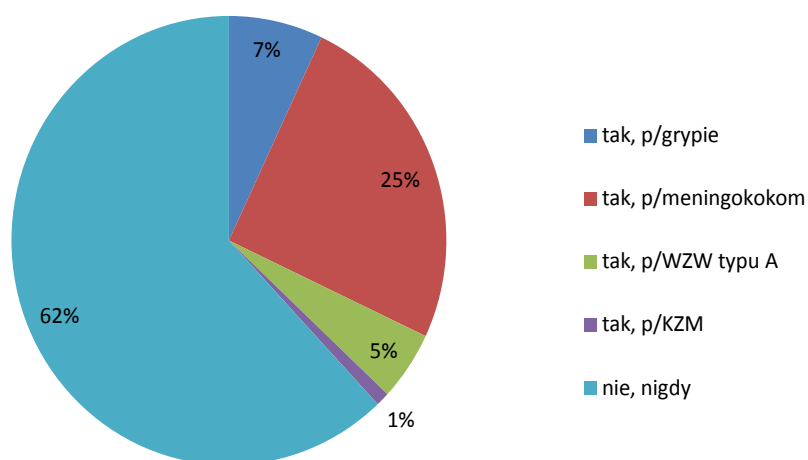
Według 40% respondentów dzieci są szczepione w ciągu bardzo krótkiego czasu przeciw zbyt dużej ilości chorób, taka sama liczba rodziców nie podziela tej opinii, a 20% nie ma zdania w tym temacie – wykres 10.

Wykres 10. Przekonanie rodziców, iż dzieci szczepione są w zbyt krótkich odstępach czasu na zbyt dużą liczbę chorób

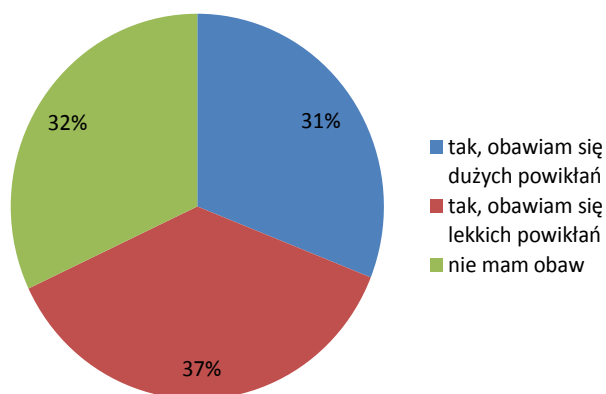
Jak wynika z badań większość rodziców, bo aż 62%, nie szczepi swoich dzieci płatnymi (zalecanymi) szczepionkami. Najczęściej wybieraną szczepionką zalecaną jest szczepionka przeciwko meningokokom (25%). Rodzice także szczepią swoje dzieci przeciwko grypie (7%), WZW typu A (5%) oraz kleszczowemu zapaleniu mózgu (1%) – wykres 11.

Wykres 11. Wykonywanie zalecanych szczepień ochronnych u dzieci

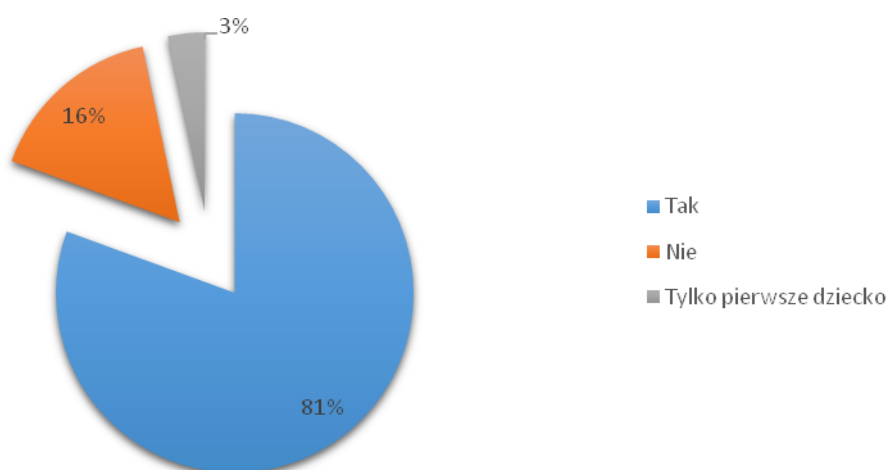
Szczepienia ochronne dzieci budzą u rodziców obawy wystąpienia powikłań lekkich u 37%, powikłań dużych 31% rodziców, natomiast powikłań po szczepieniu nie obawia się 32% rodziców – wykres 12.

Wykres 12. Obawy badanych rodziców dotyczące wystąpienia powikłań po szczepieniach ochronnych dzieci

Wszystkim obowiązkowym szczepieniom ochronnym zostały poddane dzieci 81% ankietowanych rodziców, 3% badanych poddało szczepieniom pierwsze dziecko, ale kolejne dzieci już nie, natomiast 16% rodziców w ogóle nie szczepi swoich dzieci – wykres 13.

Wykres 13. Wykonywanie obowiązkowych szczepień ochronnych u dzieci

Dyskusja

Szczepienia ochronne są najskuteczniejszym narzędziem stosowanym do ograniczania zachorowalności na choroby zakaźne. Przyczyniły się do wyeliminowania lub znacznego ograniczenia występowania wielu chorób np.: ospa prawdziwa, choroba Heinego-Medina, odra oraz różyczka wrodzona. Udało się ograniczyć także zapadalność na między innymi wirusowe zapalenie wątroby typu B i błonicę [5, 6].

W Polsce na rodziców nakładany jest powszechny obowiązek szczepienia dzieci na wybrane choroby zakaźne, regulowany poprzez szereg ustaw oraz rozporządzeń. Odsetek osób zaszczepionych w naszym kraju sięga około 95% populacji, co znacznie zmniejsza ryzyko wystąpienia epidemii chorób zakaźnych, poprzez uzyskanie odporności populacyjnej, chroniąc tym samym nie tylko osoby zaszczepione, ale także osoby, których zaszczepić nie można [10]. Sytuacje, kiedy szczepienia są przeciwwskazane to między innymi: upośledzenie odporności, reakcje anafilaktyczne w wywiadzie, wysoka gorączka oraz ciąża w wypadku szczepionek żywych [11].

W badaniu autorskim 94% ankietowanych rodziców było w dzieciństwie szczepionych zgodnie z kalendarzem szczepień, teraz tylko 88% z nich szczepi swoje dzieci. Jest to spadek odsetka zaszczepionych osób o 6 punktów procentowych. W badaniach

prowadzonych przez Narodowy Instytut Zdrowia Publicznego wykazano, że następuje wzrost liczby rodziców uchylających się od szczepień swoich dzieci. W 2010 roku 3437 osób uchyliło się od tego obowiązku, a w roku 2019 takich osób było już aż 48609 [12]. Jednocześnie 78% badanych uważa, że szczepienia powinny być obowiązkowe, 28% opowiada się za tym, by to rodzice decydowali, kiedy i na co zaszczepią swoje dziecko. Kotwas w swoim badaniu uzyskał jeszcze wyższe wyniki osób będących zdania, iż szczepienia powinny być obowiązkowe, przekonanie o słuszności podejmowania tego działania wyraziło 85% ankietowanych [13].

Profilaktyka chorób zakaźnych opiera się w głównej mierze na szczepieniach ochronnych dzieci i młodzieży. Wśród powodów, dla których rodzice decydują się zaszczepić swoje dziecko najczęściej wymieniane są: chęć zapobiegania chorobom zakaźnym (74,4%), przekonanie o słuszności szczepień (68,6%), oraz nadzieja na łagodniejszy przebieg choroby (44,8%). Również Malinowska w swoim badaniu ukazała, iż największa ilość rodziców decyduje się na szczepienia, gdyż chce ochronić dzieci przed groźnymi chorobami (84,8%) [14]. Wśród ankietowanych w autorskim badaniu 88% szczepi swoje dzieci szczepionkami obowiązkowymi według kalendarza szczepień. Wyższe wyniki zauważyć można w badaniu Gawlik, gdzie 97,6% badanych rodziców poddaje swoje dzieci szczepieniom obowiązkowym [2]. Jednak należy podkreślić, iż badanie Gawlik zostało przeprowadzone w 2014 roku, a od tego czasu obserwuje się znaczny spadek ilości zaszczepień, stąd też niższe wyniki osiągnięto w autorskim badaniu.

Głównym źródłem wiedzy dotyczącej szczepień ochronnych dzieci wśród ankietowanych rodziców jest lekarz, pielęgniarka lub farmaceuta (39%), Internet, radio i telewizja, znajdują się na drugim miejscu z wynikiem 26%. Również w badaniu Rogalskiej personel medyczny był głównym źródłem wiedzy rodziców na temat szczepień ochronnych, natomiast drugie najpopularniejsze były media [8]. Również w badaniu zagranicznym Facciola ukazał, iż personel medyczny jest najczęstszym źródłem wiedzy na, które decydują się rodzice chcący zaczerpnąć informacji na temat szczepień (52,8%) [15].

Większość, bo aż 57% badanych ocenia swoją wiedzę w temacie szczepień ochronnych dzieci, jako średnią, dużą wiedzę deklaruje 33%, małą wiedzę 9% a brak wiedzy 1% ankietowanych. Na podobnym poziomie plasują się wyniki badań prowadzonych przez Faleńczyk, gdzie wiedzę dużą deklaruje 35%, średnią 41%, natomiast żadnej wiedzy nie posiada 2% badanych [6].

Aż 40% ankietowanych uważa, że dzieci są szczepione przeciwko zbyt wielu

chorobom w zbyt krótkim odstępie czasu. Tożsame wyniki znaleźć można w badaniu Rogalskiej, gdzie takie zdanie wyraziło 34% rodziców [16].

W badaniu własnym najczęściej wybieraną szczepionką zalecaną jest szczepionka przeciwko meningokokom (25%) a zaraz za nią plasuje się szczepionka przeciw grypie (7%). Również w badaniu Kotwas, szczepienia przeciwko meningokokom (14%) i grypie (19,5%) znajdują się wśród tych, na które rodzice decydują się najczęściej [13]. Porównując tylko te same warianty szczepień zalecanych w autorskim badaniu i w badaniu Nitsch–Osuch zauważyć można, że pod względem wyboru szczepień zalecanych rodzice wybierają je w bardzo podobnej częstotliwości [17].

W ostatnich latach zaobserwować możemy spore wpływy ruchów antyszczepionkowych na opinie rodziców odnośnie szczepień ochronnych. Wzrasta odsetek dzieci nieszczepionych. W badaniu własnym różnica pomiędzy liczbą szczepionych rodziców, a ich dziećmi wynosi 6%. Szczepienia ochronne budzą obawy wśród 68% badanych. Ankietowani rodzice twierdzą, że szczepienia mogą mieć negatywny wpływ na zdrowie ich dzieci (58% uważa, że mogą one zaszkodzić, a 7% uważa, że mogą mieć one poważne skutki uboczne). W badaniu M. Pieszki 58% rodziców zgłasza obawy przed szczepieniem dzieci oraz 74% twierdzi, że szczepienia mogą mieć negatywny wpływ na zdrowie ich pociech [4]. Podobny odsetek badanych (73,9%) w badaniu Malinowskiej twierdzi, iż szczepienia mogą mieć negatywny wpływ na zdrowie ich dziecka [14]. W obawie przed powikłaniami szczepienia 47% ankietowanych nie korzysta ze szczepień zalecanych, natomiast 21% uważa, że szczepionki mają niebezpieczny skład. W badaniu Lipskiej 30% rodziców nie decyduje się na szczepienia zalecane z obawy przed powikłaniami, a w badaniu Braczkowskiej 37% ankietowanych zgłasza obawy związane z NOP [9, 18].

Wnioski

1. Rodzice swoją wiedzę na temat szczepień ochronnych czerpią w większości od personelu medycznego.
2. Zauważalny jest niepokojący spadek stosowania obowiązkowych szczepień ochronnych przez rodziców.
3. Spadek ilości szczepień ochronnych u dzieci wynika głównie ze strachu rodziców przed powikłaniami po szczepieniu (47%).
4. Głównymi powodami podjęcia przez rodziców decyzji o zaszczepieniu dziecka jest chęć zapobiegania chorobom oraz przekonanie o słuszności szczepień ochronnych.

5. Najczęstszą płatną szczepionką, na którą decydują się rodzice jest szczepionka przeciwko meningokokom.
6. Wśród rodziców nadal dominuje przekonanie o słuszności stosowania szczepień obowiązkowych, lecz coraz większy odsetek rodziców jest przekonanych, iż to oni powinni decydować na jakie choroby szczepią swoje dzieci (28%).

Piśmiennictwo:

1. I. Tarczań, E. Domaradzka, H. Czajka: Co na temat szczepień ochronnych wiedzą rodzice i pracownicy ochrony zdrowia. *Przegląd Lekarski* 2009, 66, 27-33.
2. K. Gawlik: Opinie rodziców na temat szczepień ochronnych u dzieci. *MONZ* 2014 Tom 20, nr 4, 360 – 364.
3. <https://szczepienia.pzh.gov.pl/kalendarz-szczepien-2020/> dostęp 01.06.2020 r.
4. M. Pieszka, W. Waksmańska, H. Woś: Wiedza rodziców dzieci do drugiego roku życia na temat szczepień ochronnych. *Medycyna Ogólna i Nauki o Zdrowiu* 2016, Tom 22, Nr 3, 221-226.
5. M. J. Wysocki, A. Zieliński, L.B. Brydak, B. Buchloe: *Przegląd Epidemiologiczny*. Narodowy Instytut Zdrowia Publicznego 2010, 64, 105-107.
6. K. Faleńczyk: Czynniki wpływające na postawy rodziców wobec szczepień ochronnych u dzieci. *Post N Med.* 2016, XXIX (6), 380-385.
7. H. Larson, A. Fdigueiredo, E. Karafllakis, M. Rawal: State of vaccine confidence in the EU 2018. Luxembourg: Publications Ofce of the European Union 2018, 42-49.
8. J. Rogalska, E. Augustynowicz, A. Gzyl, P. Stefanoff: Źródła informacji oraz wiedza rodziców na temat szczepień ochronnych w Polsce. *Przegląd Epidemiologiczny* 2010, 64, 83-90.
9. E. Lipska, M. Lewińska, G. Górnicka: Realizacja szczepień zalecanych u dzieci i opinie rodziców na temat tych szczepień. *Nowa Medycyna* 2013, tom 2, 64 – 69.
10. Z. Dziubek: *Choroby zakaźne i pasożytnicze*. PZWL, Warszawa 2010.
11. E. Kuchar: Przeciwwskazania uniwersalne do szczepień. *Medycyna Praktyczna./* dostęp 02.09.20 r.
12. <https://szczepienia.pzh.gov.pl/faq/jaka-jest-liczba-uchylen-szczepien-obowiazkowych> Biuletyny roczne „Szczepienia ochronne w Polsce” wyd: NIZP-PZH, GIS/ dostęp 02.09.2020 r.

13. A. Kotwas, N. Czerniak, P. Zabielska, B. Karakiewicz: Dyskurs na temat obowiązkowych szczepień ochronnych w opinii rodziców. *Pomeranian J Life Sci* 2017, 63(3): 77-81.
14. M. Malinowska: Ocena wiedzy rodziców na temat szczepień zalecanych u dzieci. *Aspekty Zdrowia i Choroby* 2017, Tom 2, nr 1, 39 – 46.
15. A. Facciola, G. Visalli, A. Orlando, M.P Bertuccio, P. Spataro, R. Squeri, I. Picerno, A. Pietro: Vaccine hesitancy: An overview on parents' opinions about vaccination and possible reasons of vaccine refusal. *J Public Health Res.* 2019, 11, 8 (1), 1436.
16. J. Rogalska, E. Augustynowicz, A. Gzyl, P. Stefanoff: Postawy rodziców wobec szczepień ochronnych w Polsce. *Przegląd Epidemiologiczny* 2010, 64, 91 – 97.
17. A. Nitsch-Osuch: Realizacja Programu Szczepień Ochronnych u dzieci z zastosowaniem szczepionek zalecanych w wybranej poradni medycyny rodzinnej. *Family Medicine & Primary Care Review* 2012, 14, 3, 410 – 413.
18. B. Braczkowska, M. Kowalska, K. Barański, M. Gajda, T. Kurowski, J. E. Zejda: Parental Opinions and Attitudes about Children's Vaccination Safety in Silesian Voivodeship, *Res. Public Health* 2018, 15 (4), 756.